

PARLAMENTER BAĞIŞIKLIKLAR

Yrd.Doç.Dr. Ayhan DÖNER*

I- GİRİŞ

Bütün demokratik ülkelerde, yasama meclisi üyelerine, yasama fonksiyonlarını gereği gibi yerine getirebilmelerini sağlamak amacıyla diğer vatandaşlara göre farklı bir statü tanınmıştır. Bunlara “parlamenter muafiyetler”¹, “parlamenter bağışıklıklar”², “yasama bağışıklıkları”³ ya da “yasama ayrıcalığı”⁴ gibi adlar verilmektedir.

Tarihsel olarak ilk önce İngiltere’de ortaya çıkmış olan bu kurum, oradan Fransa’ya daha sonrada başta ülkemiz olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır⁵. Ülkemize parlamenter bağışıklıklar ilk olarak 1876 Kanunu Esasisi ile girmiş, daha sonra da 23 maddelik kısa bir anayasa olan 1921 Anayasası hariç bütün Anayasalarımızda bunlara yer verilmiştir.

1982 Anayasası parlamenter bağışıklıkları 83. maddesinde “yasama dokunulmazlığı” başlığı altında düzenlemiştir. Her ne kadar maddenin başlığı “yasama dokunulmazlığı” olsa da, madde incelendiğinde, maddede aslında yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı gibi birbirini tamamlayan ancak nitelik itibariyle birbirinden farklı iki kurumun düzenlendiği görülmektedir. Bu sebeple, 83. maddenin kenar başlığının her iki kurumu da

---

* Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Öğretim Üyesi.

¹ Kıratlı, Metin, **Parlamenter Muafiyetler**. AÜSBF Yayınları, Ankara, 1961, s.3; Atar, Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**, Konya, 2002, s.222.

² Teziç, Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, İstanbul, 1998, s.368; Turhan, Mehmet, **Parlamenter Bağışıklıklar**, Yeni Türkiye, Yıl: 1997, S.13, s.897.

³ Gözler, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2000, s.318; Tanör, Bülent, Yüzbaşıoğlu, Nemci, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, YKY, İstanbul, 2001, s.225; Gören, Zafer, **Anayasa Hukukuna Giriş**, İzmir, 1999, s.214; Tülen, Hikmet, **Yasama Sorumsuzluğunun Mutlaklığı Üzerine Düşünceler**, AÜEHFD, C.III, S.1, 116; Bilir, Faruk, **Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, Ankara, 2001, s.98.

⁴ Gözübüyük, A. Şeref, **Anayasa Hukuku**, 10. Bası, Turhan Kitabevi, s.193.

⁵ Parlamenter bağışıklıkların doğuşu ve gelişmesi hakkında geniş bilgi için bz., Kıratlı, age, s.7 vd.

kapsayacak bir şekilde “parlamentar muafiyetler”, “parlamentar bağımsızlıklar”, “yasama bağımsızlıkları” ya da her iki kurumunda adını içeren “yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı” olması daha yerinde olurdu⁶.

Parlamentar bağımsızlıkların amacı, yasama meclisi üyelerini, imtiyazlı ve hukukun üstünde bir sınıf haline getirmek değil, yasama fonksiyonunu serbest, korkusuz, özgürce ve bağımsız iradeleriyle yerine getirebilmelerini sağlamaktır. Amaç bu olunca parlamentar bağımsızlıklar, yasama meclisi üyelerine geniş bir düşünce ve ifade özgürlüğü sağlayan ve onları gerek yürütme organı gerekse diğer şahıslarca harekete geçirilecek hukuki ve cezai kovuşturmalara karşı koruyan ve kamu yararını amaçlayan hukuki bir kurumdur⁷.

Durum böyle olmakla birlikte son yıllarda ülkemizde parlamentar bağımsızlıkların dünyadaki genel düzenlemelerin aksine daha kapsamlı düzenlendiği ve temiz toplum düşüncesiyle bunların daraltılması gerektiği yönünde tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmamızda esas itibarıyla, tartışmaların odak noktasını oluşturan yasama dokunulmazlığı kurumu ele alınacak, yasama sorumsuzluğu ana hatlarıyla incelenecektir.

II- YASAMA SORUMSUZLUĞU

A) Yasama Sorumsuzluğunun Amacı

Yasama sorumsuzluğunun amacı, milletvekillerinin oy, söz ve düşünce özgürlüklerinin korunması ve bu suretle de milli iradenin tam bir serbestlik içinde ortaya çıkmasını sağlamaktır. Gerçekten yasama meclislerinde tartışmalar yapılmadan ve bu tartışmalar serbest bir şekilde gerçekleştirilmeden milli iradenin tam olarak ortaya çıkması söz konusu olamaz⁸. Milletvekilleri bu sorumsuzluk sayesinde, hiçbir şeyden çekinmeden düşüncelerini açıklayacak, serbestçe oylarını kullanacak ve bu şekildeki serbest bir tartışma ortamında da bir taraftan daha iyi kanunlar çıkartılacak diğer taraftan da yürütme organı daha iyi denetlenecektir⁹. Bu şekilde de milli irade tam olarak ortaya çıkacaktır.

⁶ Özbudun, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2002, s.277-278; Gözler, age, s.319; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.226; Atar, age, s.222.

⁷ Dönmezer, Sulhi-Erman, Sahir, Nazari ve *Tatbiki Ceza Hukuku*, Genel Kısım C.1, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1997,s.264; Başgil, A. Fuad, *Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri*, İstanbul, 1946, s.226; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.226.

⁸ Turhan, agm, s.897; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.226; Gözler, Kemal, "Yasama Dokunulmazlığı: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 56, No 3, Temmuz-Eylül 2001, s.71-101. (www.anayasa.gen.tr/dokunulmazlik.htm; 10.06.2004).

⁹ Gözler, age, s.320.

B) Yasama Sorumsuzluğunun Kapsamı

Yasama sorumsuzluğu Anayasamın 83. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenmiştir. Maddeye göre: "Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerinden, o oturumdaki Başkanlık Divanı'nın teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar."

Maddeden de anlaşılacağı üzere milletvekillerinin yasama sorumsuzluğundan faydalanabilmeleri için bazı şartların bulunması gerekmektedir. Buna göre, sorumsuzluk kapsamındaki fiil her şeyden önce *meclis çalışmaları sırasında* işlenmiş olmalı ve *oy, söz ve düşünce açıklaması* şeklinde gerçekleşmelidir. Meclis çalışmaları ifadesinin yasama sorumsuzluğu kurumunun amacına uygun olarak geniş anlamda yorumlanması gerekmektedir. Yasama sorumsuzluğunun amacı milletvekillerine yasama fonksiyonlarını tam olarak gerçekleştirme imkanını sağlamak olunca, meclis çalışmaları ifadesinden sadece genel kurul toplantılarının anlaşılması, kurumun amacının gerçekleşmesi bakımından tam bir güvenlik sağlayamaz. Bunun içindir ki, meclis çalışmaları deyimi genel kurul toplantıları dahil, komisyon toplantılarını, siyasi partilerin grup toplantılarını da içine almaktadır. Buna paralel olarak Meclis Soruşturması ve Meclis Araştırması komisyonlarının yasama fonksiyonunun bir gereği olarak Ankara ve hatta yurtdışındaki toplantı ve çalışmaları da meclis çalışmaları kavramının kapsamı içindedir¹⁰.

Yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiillere gelince, fiilin *oy, söz ve düşünce açıklaması* şeklinde gerçekleştirilmiş olması gerekmektedir. 83. maddede *oy, söz ve düşünce açıklamasından* bahsedildiğine göre, *oy, söz, düşünce açıklaması* niteliğindeki sözlü gerçekleştirilen fiiller gibi yazılı veya elektronik usullerle gerçekleştirilen fiiller de sorumsuzluktan faydalanacaktır. Mesela yasama fonksiyonunun bir gereği olarak, bir rapor, kanun teklifi veya şikayet dilekçesi gibi çeşitli belgelerin altındaki imzasından dolayı milletvekili sorumlu tutulamayacaktır¹¹. Buna karşılık Meclis çalışmaları ifadesi ile *oy, söz ve düşünce açıklaması* ifadeleri bir arada değerlendirildiğinde, bir milletvekilinin meclis çalışmaları dışındaki yasama fonksiyonuyla bağlantısı olmayan *oy, söz ve düşünce açıklaması*, mesela bir konferans veya toplantıda sarfetmiş olduğu sözleri veya bir gazetede yazmış olduğu köşe yazısında ortaya koymuş olduğu düşünce açıklamaları sorumsuzluk

¹⁰ Özbudun, age, s.278; Teziç, age, s.371-372; Dönmezer/Erman, age, 271; Kıratlı, age, s.49; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.228; Gözler, age, s.320, Atar, age, 223.

¹¹ Başgil, age, s.232; Erem, Faruk/Danışman, Ahmet/Artuk M. Emin, **Ceza Hukuku (Genel Hükümler)**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 1997, s.174.

kapsamında olmayacak; diğer vatandaşlar gibi milletvekili de bunlardan sorumlu olacaktır. Aynı şekilde yasama fonksiyonunun yerine getirilmesiyle doğrudan ilişkisi olmayan yaralama, adam öldürme, gasp ve hırsızlık gibi fiiller de meclis çalışmaları sırasında işlenmiş olsa dahi yasama sorumsuzluğunun kapsamı dışındadır. Fakat aşağıda ele alacağımız yasama dokunulmazlığı kapsamı içinde olması şartıyla bu sorumlulukları belirli bir süre ertelenir.

Burada karşımıza çıkan diğer bir sorun, milletvekili sorumsuzluğunun *hakaret ve sövme suçlarını* da kapsayıp kapsamadığı konusudur. Gerek doktrin gerekse uygulamada meclis çalışmaları sırasında yasama fonksiyonuyla ilgili olan bu fiillerinden dolayı milletvekillerinin cezai olarak sorumlu olmayacağı konusunda her hangi bir tartışma yoktur¹². Kısaca cezai sorumsuzluk Meclis çalışmaları sırasındaki hakaret ve sövmeleri de kapsar. Gerçekten eğer Anayasa hakaret ve sövme fiillerini sorumsuzluk kapsamı dışında tutmak isteseydi bunu mesela Federal Alman Anayasasında olduğu gibi açıkça öngörürdü¹³. Ancak bu fiiller hakkında tazminat davası açılıp açılmayacağı konusu tartışmalıdır. Doktrinde bazı yazarlar ile mahkemelerdeki eğilim tazminat davasının açılacağı yönünde iken¹⁴, bazı yazarlar ise yasama

¹² Özbudun, age, s.278; Teziç, age, s.375-376; Dönmezer/Erman, age, 268; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.229; Gözler, age, s.321-322, Atar, age, 223; Artuk, M. Emin/Gökçen, Ahmet/Yenidünya, A. Caner, Ceza Hukuku Genel Hükümler-I, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2002, s.266. Yargıtayın bu konudaki görüşü için bkz., YHGK, E. 1981/4-1161, K. 1984/365, Kt. 4.4.1984; Y. 4. HD, E. 2001/4476, K. 2001/8768, Kt. 1.10.2001; Y. 4. HD, E. 1978/97, K. 1978/13985, Kt. 11.12.1978, Kazancı Bilişim, İçtihat Bilgi Bankası CD'si.

¹³ Aynı yönde bkz., Artuk/Gökçen/Yenidünya, age, s.266; Gören, age, s.216. 1949 tarihli Federal Alman Anayasasının 46. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: "*Milletvekilleri Federal Mecliste veya onun Komisyonlarından birinde vermiş oldukları oylar ya da kullandıkları sözler nedeniyle hiçbir zaman adli kovuşturmayı veya disiplin kovuşturmasına uğratılamazlar. Bunun gibi bunlar hakkında parlamento dışında hesap vermeye çağrılmazlar. Bu kurallar hakaret ve sövmeye uygulanmaz.*"

¹⁴ Özbudun, age, s.280; Atar, age, s.223; Bilir, age, s.105. Yargıtayın görüşüne göre sorumsuzluk, "şahsa bağlı bir imtiyaz değil, milletvekillerinin temsilcilik görevini korkmadan, tam bir serbestlik ve huzur içinde yerine getirebilmeleri, haksız müdahalelerle buna engel olunmasının önlenmesidir. Yoksa eleştiri hudutları içinde söylenmesi mümkün olan hususların, en ufak bir çaba sarfetmeden bu müessese kalkan yapılarak, başkalarının kişilik haklarına saldırı teşkil edecek şekilde kullanılması, Anayasa'da öngörülmüş değildir. Milletvekilleri, seçmenin güvenini alarak görev yapan saygın kişiler olarak, utum ve davranışlarında, örnek olmak ve görevin yüceliğine uygun davranmak zorundadırlar. Maddenin fertlerde adalet duygusunu zedelemeye müncer olacak şekilde kullanılmasına olanak yoktur." (YHGK, E. 1981/4-1161, K. 1984/365, Kt. 4.4.1984; Aynı yönde bkz., Y.

dokunulmazlığının hem hukuki hem de cezai bakımdan koruma sağladığı görülmektedir¹⁵.

Kanaatimizce yasama sorumsuzluğu mutlak bir sorumsuzluktur. Bu açıdan hem cezai hem de hukuki sorumsuzluğu içine almalıdır. Aksi halde milletvekillerinin sarf ettikleri sözler nedeniyle yüksek tazminatlara mahkum olma ihtimalleri vardır. Mesela sivil veya bürokrat bir şahsın hırsızlık veya yolsuzluklarını ortaya koymak için bir milletvekili tarafından "hırsız", "dolandırıcı" gibi lafların kullanılması milletvekilini tazminata mahkum olmakla karşı karşıya bırakabilecektir. Böyle bir durumda yüksek tazminatlar ödeme korkusu içinde olan bir milletvekilinin tam bir serbestiyet içerisinde düşünce ve kanaatlerini açıklaması imkansızdır¹⁶. Çünkü onun kafasında her zaman acaba şunları söylersem ne kadar tazminat ederim endişesi yer alacak ve söylemek istediklerinden çekinebilecektir. Halbuki yasama sorumsuzluğunun amacı milletvekillerinin hiçbir şeyden çekinmeden tam bir serbestiyet içinde düşündüklerini ifade edebilmesini ve bu suretle de milli iradenin serbestçe ortaya çıkmasını sağlamaktır. Milletvekilini engelleyecek olan öncelikle kendi kişisel ahlaki ve eğitimsel değerleri ve içtüzük hükümleri olmalıdır. Ayrıca yargı organına böyle bir imkanın verilmesi, kuvvetler ayrılığı teorisine aykırı olarak, yargı organının yasama organı üzerinde etkide bulunması sonucunu doğurabilir¹⁷.

Bu sebeplerle yapılacak bir değişiklikle fıkranın sonundaki "...sorumlu tutulamazlar" ifadesi "...cezai ve hukuki olarak sorumlu tutulamazlar" şek-

---

4. HD, E. 2001/4476, K. 2001/8768, Kt. 1.10.2001; Y. 4. HD, E. 1978/97, K. 1978/13985, Kt. 11.12.1978, Kazancı Bilişim, İçtihat Bilgi Bankası CD'si).

15 Teziç, age, s.375; Dönmezer/Erman, age, 266; Başgil, age, s.236; Kırathı, age, s.66; Gözler, age, s.321-322.

16 Yargıtay 4. Hukuk Dairesi de bir kararında benzer görüşleri ortaya koymakla birlikte, Dairenin bu görüşü Yargıtay Hukuk Genel Kurulu tarafından benimsenmemiştir. Daireye göre, "sorumluluk Büyük Millet Meclisi üyeliği görevinin, kaçınılmaz ve ihmal edilmez ve gereğidir. Fiili egemenlik esasına göre kurulan rejimlerin temel taşı teşkil eder. Gerçekten Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi görevini yaparken sarfettiği bir sözden ötürü ileride hakkında kovuşturma yapılacağı, aleyhine tazminat davası açılacağı endişesinde bulunursa hür ve serbest kalamaz. Böyle durumlarda oy ve düşüncelerinin hür ve serbest olarak tecellisinden söz etmeye imkan yoktur. Her iki meclisi teşkil eden üyelerin bu konudaki hürriyeti sadece bir hakkın kullanılması niteliğinde olmayıp, milli bir görevin yerine getirilmesi hususunda yegane şart ve imkanı teşkil eder. Böylece mutlak dokunulmazlık kişiye bağlı bir imtiyaz değildir. Ve fakat fonksiyonun yerinde olarak yapılabilmesi için hizmete bağlı zorunlu bir güvencedir" (YHGK, E. 1981/4-1161, K. 1984/365, Kt. 4.4.1984, Kazancı Bilişim, İçtihat Bilgi Bankası CD'si)

17 Gözler, age, s.322.

linde değiştirilmesi yerinde olacaktır. Bu aynı zamanda yargılama makamlarındaki tereddütleri de ortadan kaldıracaktır.

C) Yasama Sorumsuzluğunun Niteliği

Yukarıda ortaya konulan şartlar altında yasama sorumsuzluğu milletvekillerine mutlak bir koruma sağlamaktadır. Sorumsuzluğun mutlak olması kendini üç noktada gösterir¹⁸.

Yasama sorumsuzluğu milletvekillerini cezai takibatlara karşı mutlak olarak korur. Milletvekillerinin, yasama fonksiyonunun yerine getirilmesi ile ilgili oy, söz ve düşünce açıklamaları, içerikleri bakımından suç teşkil etseler dahi, haklarında herhangi bir cezai kovuşturma yapılamaz. Bu konu tartışmasızdır. Ancak belirtildiği üzere hukuki sorumluluğun da yasama sorumsuzluğunun kapsamına girip girmeyeceği tartışmalıdır.

Yasama sorumsuzluğu süreklidir. Yani milletvekili yasama fonksiyonunun bir gereği olarak Meclis çalışmaları sırasında gerçekleştirmiş olduğu oy, söz ve düşünce açıklamaları fiillerinden milletvekilliği sırasında olduğu gibi, milletvekilliği sıfatının sona ermesinden sonra da sorumlu tutulamayacaktır.

Yasama sorumsuzluğunun mutlak olmasının diğer bir sonucu da birazdan ele alacağımız yasama dokunulmazlığından farklı olarak Meclis tarafından kaldırılamaz oluşudur.

Ayrıca sorumsuzluktan milletvekili kendi iradesiyle de vazgeçemez¹⁹. Çünkü sorumsuzluk milletvekillerine şahsi imtiyazları için değil, kamu yararı için tanınmıştır. Bu nedenle kamu düzenindedir. Buradaki kamu yararı milletin iradesini ortaya koymaları yani milletin sesi olmalarıdır²⁰. Sorumsuzluk kamu düzeninden olunca, sorumsuzluk kapsamındaki bir fiilden dolayı açılmış olan bir davada milletvekili davanın her aşamasında *sorumsuzluk def'i'nde* bulunabileceği gibi, hakimin de bunu *resen* dikkate alarak davayı reddetmesi gerekmektedir²¹.

D) Meclis Dışında Tekrar

Anayasanın 83. maddesine bakıldığında, meclis çalışmalarının ancak kamuoyuna duyurulmakla gerçek bir aleniyet sağlanabileceği düşüncesiyle²², milletvekillerinin Mecliste ileri sürdükleri düşünceleri dışarıda da tek-

18 Özbudun, age, s.278-279; Teziç, age, s.375-376; Dönmezer/Erman, age, 266-267; Kıratlı, age, s.66 vd; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.229-230; Gözler, age, s.321-322, Atar, age, 223.

19 Teziç, age, s.375; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.230.

20 Turhan, agm, s.898.

21 Teziç, age, s.376.

22 Gören, age, s.217.

rarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamayacaklarının düzenlendiği görülmektedir. 1924 Anayasası hazırlanırken büyük tartışmalarla²³ kabul edilen bu hükme, 1982 Anayasasıyla 1924 ve 1961 Anayasalarında olmayan ve madde metnine Milli Güvenlik Konseyi tarafından eklenen bir istisna getirilmiştir²⁴. Buna göre, milletvekillerinin Meclis çalışmaları sırasındaki oy, söz ve düşünce açıklamalarını Meclis dışında tekrarlamaları, Meclis Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclis Genel Kurulu tarafından yasaklanabilecektir. Bu karara rağmen milletvekilleri oy, söz ve düşüncelerini dışarıda tekrarlayacak olurlarsa bundan sorumlu olacaklardır. Uygulamada çoğunlukla muhalefet milletvekilleri aleyhine çalıştırılabilir bu istisna ile 1982 Anayasasının yasama sorumsuzluğunu "bir ölçüde nispileştirdiği" söylenebilir²⁵. Gerçekten iktidar partisini ağır bir şekilde eleştiren bir milletvekilinin görüş ve düşüncelerini dışarıda da açıklamasının önünü Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran iktidar partisi, Meclis Genel Kurulundan çıkartacağı bir kararla kesebilecektir.

Bu istisna dışında milletvekilleri Meclisteki söz ve düşünce açıklamalarını dışarıda da gerek yazıyla gerekse sözlü olarak tekrarlamaktan dolayı sorumlu değildirler. Ancak milletvekili gerek yazıyla gerekse sözlü olarak Meclisteki görüş ve düşüncelerini tekrarlarken bazı yeni görüş ve düşünceler eklemiş veya bunların içeriğini değiştirmiş ise bundan sorumlu olabilecektir. Aynı şekilde Meclis çalışmaları sırasında gerçekleştirmiş olduğu hakaret ve sövme fiillerini de dışarıda tekrarlaması sorumsuzluk kapsamına girmeyecektir. Meclis çalışmalarının heyecanı içerisinde sarf edilen ve sırf milli iradenin tam bir serbestiyet içerisinde gerçekleşebilmesi amacıyla sorumsuzluk kapsamına alınmış olan bu gibi sözlerin dışarıda da tekrarının koruma altına alınması, sorumsuzluk kurumunun amacına uygun bir durum değildir²⁶.

III- YASAMA DOKUNULMAZLIĞI

A) Yasama Dokunulmazlığının Amacı

Yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin oy, söz ve düşünce özgürlüklerini korurken, yasama dokunulmazlığı, milletvekillerini keyfi, asılsız ve zamansız ceza kovuşturmalarına ve tutuklamalara karşı korumaktadır. Sorumsuzluk cezalandırılmamayı ifade ederken dokunulmazlık ise cezalandırılma-

23 Tartışmalar hakkında bkz., Başgil, age, s.234-236.

24 Kuzu, Burhan, 1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990, s.49.

25 Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.227; Aynı yönde bkz., Tülen, agm, s.119-120.

26 Başgil, age, s.236.

nın ertelenmesini ifade etmektedir²⁷. Yasama fonksiyonlarını tam olarak yerine getirebilmeleri için milletvekillerine sadece Meclis çalışmalarındaki oy, söz ve düşünce özgürlüklerinin verilmesi yeterli değildir. Bunun yanı sıra onların haksız olarak Meclis çalışmalarına katılmamaları sonucunu doğuracak engelleri de ortadan kaldırmak gereklidir. Milletvekilleri gerek yürütme organı gerekse özel kişiler tarafından ortaya atılacak keyfi ve asılsız ithamlara karşı korunmalıdır ki, yasama ve denetleme görevlerini tam olarak yerine getirebilsinler. Bu milletvekillerine tanınmış olan bir kişisel imtiyaz değil, milli iradenin tam olarak ortaya konabilmesi için gerekli, kamu yararına ilişkin bir konudur²⁸.

Milletvekillerine böyle bir güvenlik ve bağımsızlık sağlanmadığı takdirde, özellikle emniyet teşkilatını elinde bulunduran yürütme organı tarafından haksız iddialarla milletvekilleri yakalatılabilecek ve görevlerini tam olarak yerine getirmeleri engellenebilecektir. Mesela Mecliste çok kritik görüşme ve oylamaların yapıldığı bir aşamada muhaliflerin görüşmelere katılmasını, aleyhte görüş bildirmelerini veya oy kullanmalarını engellemek amacıyla ortada olmayan bir suç isnat edilerek böyle bir yola başvurulabilecektir. Kaldı ki, Meclisteki oylamaların bir veya birkaç oy farkla sonuçlandığı hassas dönemlerde bu durum evleviyetle söz konusu olabilecektir.

B) Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı

Yasama dokunulmazlığı Anayasanın 83. maddesinin 2. ve 3. fıkralarında şu şekilde düzenlenmiştir²⁹:

“Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ve seçimden önce soruşturulmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesindeki durumlar bu hükmün dışındadır. Ancak bu halde yetkili makam, durumu hemen ve doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirmek zorundadır.

²⁷ Teziç, age, s.376; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.230; Gözler, agm, (www.anayasa.gen.tr/dokunulmazlik.htm; 10.06.2004).

²⁸ Özbudun, age, s.279; Teziç, age, s. 376; Dönmezer/Erman, age, 272; Kıratlı, age, s.78; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.230; Gözler, age, s.323, Atar, age, 224; Gören, age, s.218; Turhan, agm, s.898.

²⁹ Yasama dokunulmazlığı hakkında, demokratik olarak kabul edilen ülkelerdeki düzenlemeler ve bunların karşılaştırmaları için bkz., Gözler, agm, (www.anayasa.gen.tr/dokunulmazlik.htm; 10.06.2004).

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanasını işlemez.

Tekrar seçilen millet vekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.”

Görüldüğü üzere yasama dokunulmazlığı milletvekillerinin seçimden önce veya sonra işlemiş oldukları suçlara ilişkindir ve 83. madde milletvekillerine iki açıdan koruma sağlamaktadır. Birinci olarak, seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça, tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz (kovuşturma yasağı). İkinci olarak da, milletvekili hakkında seçimden önce veya sonra bir ceza verilmiş ise bu cezanın milletvekilliği sıfatının sona erinceye kadar infaz edilemez (cezanın ertelenmesi).

1) Cezanın Ertelenmesi

Anayasanın 83. maddesi milletvekillerini, yasama dokunulmazlığı çerçevesinde sadece kovuşturmalara karşı değil, cezaların infazına karşı da korumaktadır. 83. maddenin 3. fıkrasına göre, “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi hakkında, seçimden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır; üyelik süresince zamanasını işlemez”.

Fıkradan da anlaşılacağı üzere, bir kişi milletvekili seçilmeden önce işlediği bir suçtan dolayı, hapse mahkum olur ve henüz hapse girmeden veya girdikten sonra milletvekili seçilirse, sırf milletvekilliği sıfatını elde etmesi sebebiyle, cezanın infazı milletvekilliğinin sona ermesine bırakılır; eğer bu kişi hapiste ise hemen tahliye edilir ve kalan cezasının uygulanması milletvekilliği sıfatının sona ermesine bırakılır. Aynı şekilde aşağıda inceleyeceğimiz yasama dokunulmazlığının kaldırılması sebebiyle yargılanarak hapse mahkum olan milletvekilinin cezasının infazı da geriye ertelenir; bu süre içerisinde zamanasını işlemez. Ancak milletvekilli seçilmeye engel suçlardan mahkumiyetler, Anayasanın 84. maddesinin 2. fıkrasındaki düzenleme gereği bu hükmün kapsamı dışındadır.

2) Kovuşturma Yasağı

Yasama dokunulmazlığı milletvekillerini ceza yargılamasına ilişkin belirli usuli işlemlerden istisna tutmaktadır. Demek ki maddede sayılanlar dışında milletvekili hakkında ceza yargılamasına ilişkin işlemler yapılabileceği

gibi milletvekili hakkında hukuk davası açılmasının da önünde bir engel yoktur.

Buna göre, bir milletvekili hakkında tutma, sorgulama, tutuklama ve yargılama işlemleri dışındaki keşif, delillerin tespiti, toplanması, tanıkların ifadelerinin alınması gibi hazırlık soruşturmasına yönelik bütün usuli işlemler yapılabilecek; hatta Anayasada dava açılmasını yasaklayan herhangi bir hüküm bulunmaması nedeniyle dava da açılabilir. Mesela olayı aydınlatmak amacıyla, milletvekilinin ifadesi alınabilecek ve gerekirse konutunda arama dahi yapılabilecektir. Ancak bu durumlarda milletvekilinin bu işlemlere karşı çıkması halinde zorlayıcı önlemlere başvurulamayacaktır³⁰.

Aslında hem işin mantığı hem de CMUK açısından Anayasanın yasaklamış olduğu işlemler dışındaki işlemlerin yapılması bir zorunluluktur. Çünkü CMUK'un 153. maddesine göre Cumhuriyet Savcısı, şikayet veya ihbar sonucu önüne gelen bir olayda kamu davası açılmasına gerek olup olmadığına karar vermeden önce hazırlık soruşturmasını yapmak ve delilleri değerlendirmek zorundadır. Bu değerlendirmeden sonradır ki, Cumhuriyet Savcısı takipsizlik veya kamu davası açılması kararını verebilecektir. Ayrıca kamu davası açılması ve buna paralel olarak milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması kararı halinde de bu talebin TBMM tarafından değerlendirilerek doğru ve yerinde bir karar verilebilmesi için hazırlık soruşturmasına ilişkin bu tür usuli işlemlerin yapılması gereklidir. Gerçekten Meclis bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin bir kararını verirken Cumhuriyet Savcılığı tarafından hazırlanan ve suçun niteliğini, işleniş şeklini, var olan delilleri içeren dosyayı göz önünde bulundurarak daha doğru bir karar verebilecektir³¹.

Dokunulmazlık kapsamındaki fiillere gelince, gerek 1961 gerekse 1982 Anayasaları 1924 Anayasasından farklı olarak Türk Ceza Kanunundaki cürüm-kabahat ayırımını dikkate almaksızın bütün suçları dokunulmazlık kapsamına almıştır. Ancak bizzat Anayasa iki grup suçta yasama dokunulmazlığının istisnası olarak düzenlemiş ve bunları kapsam dışında bırakmıştır. Bunlar, "ağır cezayı gerektiren suçüstü halleri" ile önceki Anayasalarımızda olmayan ve metne yine Milli Güvenlik Konseyince eklenen³² "seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesindeki durumlar" kapsamına giren suçlardır.

---

³⁰ Teziç, age, s. 380; Dönmezer/Erman, age, 272-273; Artuk/Gökçen/Yenidünya, age, s.270; Kıratlı, age, s.86-87; Başgil, age, s.240-241; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.232; Gözler, age, s.324.

³¹ Kıratlı, age, s.87; Başgil, age, s.241.

³² Kuzu, age, s.49.

a) Ağır Cezayı Gerektiren Suçüstü Hali

83. maddenin 2. fıkrasında “ağır cezayı gerektiren suçüstü hali” yasama dokunulmazlığının birinci istisnası olarak düzenlenmiştir. Bu istisna sebebiyle milletvekilinin dokunulmazlıktan faydalanamaması için iki şartın bir arada bulunması gerekmektedir:

- a) Suç ağır cezayı gerektiren bir suç olmalıdır;
- b) Suç suçüstü halinde işlenmiş olmalıdır.

Her iki kavram Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 127 ve 421. maddelerinde tanımlanmıştır. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 421. maddesine göre, “...ağır ceza işlerinden maksat, ölüm ve ağır hapis ve on seneden fazla hapis cezalarını gerektiren cürümlere ilişkin davalardır”.

Suçüstü hali (meşhut suç) ise, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 127. maddesine göre şu anlama gelmektedir: “işlenmekte olan suç meşhut suçtur”. Ayrıca aynı maddenin son fıkrasına göre “Henüz işlenmiş olan suç ile suçun işlenmesinden hemen sonra zabıta veya suçtan zarar gören şahıs veya başkaları tarafından takip edilerek veya suçun pek az evvel işlendiğini gösteren eşya veya izlerle yakalanan kimsenin işlediği suç da meşhut suç sayılır”.

Ağır cezayı gerektiren suçüstü hali istisnasının gerçekleşmesi durumunda milletvekilinin dokunulmazlığı kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Ancak bu durumda yetkili makamın hemen ve doğrudan doğruya durumu Meclise bildirmesi gerekir (m.83/2). Böyle bir istisna hemen bütün devlet anayasalarında düzenlenmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere yasama dokunulmazlığının temel amacı milletvekillerini asılsız ve keyfi ithamlara kaşı korumaktır. Suçüstü halinin yasama dokunulmazlığının bir istisnası olarak düzenlenmesinin nedeni isnadın ciddiyeti konusunda önemli bir kriterinin varlığıdır³³. Bu gibi hallerde milletvekilinin korunması, dokunulmazlık kurumunun amacını aşan ve milletvekilleri açısından imtiyaz haline gelen bir durumdur. Böyle bir korumayı demokrasi, hukuk devleti ve eşitlik ilkeleleriyle bağdaştırmak mümkün değildir.

b) 14. Madde Kapsamındaki Suçlar

Dokunulmazlık kapsamı dışında tutulan ikinci suç grubunu seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesi kapsamındaki suçlar oluşturmaktadır. Burada da bir milletvekilinin dokunulmazlığın sağlamış olduğu korumadan faydalanamaması için bazı şartların bir arada bulunması gerekmektedir. Buna göre,

- Suçun soruşturmasına seçimden önce başlanılmış olmalıdır;

33 Özbudun, age, s.279; Gözler, age, s.324.

- *İsnat edilen suç Anayasanın 14. maddesinde düzenlenen durumlarla ilgili olmalıdır*³⁴.

Bu şartların gerçekleşmiş olması halinde de milletvekilinin dokunulmazlığı kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Ancak bu durumda da yetkili makam durumu hemen ve doğrudan doğruya Meclise bildirmek zordur (m.83/2).

Yukarıda belirtildiği üzere bu istisna önceki Anayasalarımızda bulunmadığı gibi Anayasaya da Milli Güvenlik Konseyi tarafından eklenmiştir. Böyle bir istisnanın düzenlenmiş olması dokunulmazlık kurumunun amacına uygun değildir. Gerçekten amaç milletvekillerinin keyfi ve asılsız iddialarla yasama fonksiyonlarını yerine getirmelerinin engellenmesinin önüne geçmek ise, milletvekilleri hakkında isnat edilen suçların ağır olması bu isnadın ciddi olduğu anlamına gelmemektedir³⁵. Aksi halde uygulamada henüz seçim başlamadan önce muhtemel yakın bir seçimde seçilme ihtimali yüksek olan kişiler hakkında bu tip iddialarla keyfi soruşturmalar başlatılabilecek ve kişinin seçilmesi halinde de dokunulmazlık kendiliğinden ortadan kalkmış olacağı için yakalama, tutuklama, yargılama gibi her türlü yargılama işlemi yapılabilecektir. Bu da duruma göre gerek yürütmeyi elinde bulunduran kişiler gerekse özel kişiler tarafından kötü niyetli olarak kullanılabilir.

C) Yasama Dokunulmazlığının Sona Ermesi

Anayasada belirtilen yukarıda incelediğimiz istisnalar dışında yasama dokunulmazlığı iki yolla sona ermektedir. 1) üyeliğin sona ermesi 2) dokunulmazlığın Meclis tarafından kaldırılması

1) Üyeliğin Sona Ermesi İle Sona Erme

Yasama dokunulmazlığı, sorumsuzluğun aksine milletvekillerine geçici bir koruma sağlar. Diğer bir ifadeyle milletvekilleri dokunulmazlığın sağlamış olduğu korumadan üyelik sıfatının devamı süresince yararlanırlar. Üyelik sıfatı sona erdikten sonra milletvekilleri hakkında her türlü ceza kovuşturması yapılabilir veya hakkında verilmiş ve dokunulmazlık sebebiyle infa-

³⁴ Anayasanın 14. maddesi, Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiç birinin devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılmayacağını, ayrıca Anayasa hükümlerinden hiçbirinin devlete veya kişilere, Anayasada tanınan temel hak ve hürriyetleri yok etmek veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırmak için faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamayacağını düzenlemektedir.

³⁵ Özbudun, age, s.280; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.232; Artuk/Gökçen/Yenidünya, age, s.272.

zı ertelenmiş bir ceza hükmü varsa bu hüküm infaz edilir. Buna paralel olarak üyelik süresince de zaman aşımı işlemez.

Milletvekilliği sıfatının sona ermesi iki şekilde olmaktadır: Birincisi yasama döneminin bitmesi ve yeni seçimlerin yapılması; ikincisi yasama dönemi devam ederken çeşitli ihtimallerin gerçekleşmesiyle milletvekilliğinin düşmesi ile milletvekilliğinin sona erer.

a) Seçimler Sonucu Üyeliğın Sona Ermesi

Bilindiği üzere yeni seçimlere normal seçim döneminin bitmesi, Meclisin kendi alacağı erken seçim kararı veya Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesi kararı üzerine gidilmektedir. Tüm bu hallerde milletvekili seçimlere katılmaz veya katılmakla birlikte seçilemez ise milletvekilliği sıfatı dolayısıyla da yasama dokunulmazlığı sona erer. Burada yasama dokunulmazlığından kaynaklanan korumanın bitme anının belirlenmesi bakımından milletvekilliği sıfatının sona erme anının tespiti önemlidir. Milletvekilliği sıfatının kazanıldığı ve sona erdiği anı doğrudan doğruya düzenleyen bir Anayasa hükmü bulunmamaktadır. Ancak Anayasanın 77/3. maddesinde “Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer” denilmektedir. Bu hüküm karşısında eski milletvekillerinin milletvekilliği sıfatlarının yeni milletvekillerinin seçildiği ana kadar devam ettiği sonucuna varmamız gerekmektedir. Çünkü yetkinin devam etmesi bu yetkiyi kullanan kişilerin milletvekilliği sıfatlarının da devam anlamına gelir³⁶. Bu durumda yeni milletvekillerinin seçildiği anda eski milletvekillerinin milletvekilliği sıfatları sona erer. Yeni milletvekillerinin milletvekilliği sıfatını kazanma anını ise 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 35-36. maddelerinden çıkartmak mümkündür. Kanunun 35. maddesine göre “İl seçim kurulu başkanı alınan sonuçlara göre, o seçim çevresinde... seçilenleri tespit eder ve tutanağın bir suretini o seçim çevresinde ilan ettirir.” Aynı kanunun 36/2. maddesine göre ise “Milletvekili seçilenlere, il seçim kurulu tarafından, milletvekili seçildiklerine dair derhal bir tutanak verilir”. İşte bu tutanağın düzenlendiği an seçmen iradesinin tecelli ettiği andır³⁷. Bu anda eski milletvekillerinin milletvekilliği sona ererken yenilerinin başlanmış olur.

b) Üyeliğın Düşmesi

Üyeliğın düşmesi milletvekilliğinin yasama dönemi devam ederken herhangi bir nedenle ister kendiliğinden ister meclis kararıyla sona ermesidir³⁸. Üyeliğın düşmesini gerektiren haller Anayasanın 84. maddesinde düzenlen-

³⁶ Gözler, age, s.299.

³⁷ Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.224; Gözler, age, s.298; Atar, age, s.220.

³⁸ Gözler, age, s.300.

miştir. Bu hallerden biri gerçekleştiğinde milletvekillerinin milletvekillik sıfatları düşer ve buna paralel olarak yasama dokunulmazlıkları da ortadan kalkar. Maddeye göre üyeliğin düşmesini gerektiren haller şunlardır:

- 1- İstifa
- 2- Kesin hüküm giyme
- 3- Kısıtlama
- 4- Milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar etme
- 5- Devamsızlık
- 6- Partisinin kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olma

2) Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması İle Sona Erme

Dokunulmazlığın diğer sona erme hali Meclis tarafından kaldırılmasıdır. Yasama dokunulmazlığı, sorumsuzluğun aksine nispidir ve Meclis tarafından kaldırılabilir. Gerçekten 83. madde Anayasa "*Meclis kararı olmadıkça*" demek suretiyle, milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının Meclis tarafından kaldırılabilceğini öngörmüştür³⁹. Ancak hangi tür suçların yasama dokunulmazlığının kaldırılmasını gerektireceği, hangilerinin ise gerektirmeyeceği konusu Anayasada belirtilmemiştir. Bunun yerine yukarıda belirtildiği üzere Anayasa dokunulmazlık bakımından "suç" ifadesini kullandığı için, her türlü suç için milletvekillerinin dokunulmazlığı olduğu gibi, yine her türlü suç için dokunulmazlıkları da kaldırılabilir. Bu açıdan yasama dokunulmazlığının kaldırılması konusunda, Meclisin geniş bir takdir yetkisi bulunmaktadır⁴⁰. Ancak Meclisin bu konuda geniş bir takdir yetkisine sahip olması, bu yetkinin keyfi ve sınırsız olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim Anayasanın 85. maddesinde aşağıda ayrıntılarıyla ele alacağımız üzere Meclisin dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin kararlarının Anayasa Mahkemesinin denetimine tabi olduğu düzenlenmiştir.

a) Dokunulmazlığın Kaldırılması Usulü

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması usulüne ilişkin Anayasada ayrıntılı bir düzenleme bulunmamaktadır. Anayasada yasama dokunulmazlığının kaldırılması usulüne yönelik olarak sadece "*Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasi parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz*" hükmü yer almaktadır (m.83/son). Anayasa bu düzenleme ile dokunulmazlığın kaldırılması kararlarının yarı

³⁹ Atar, age, s.225.

⁴⁰ Gözler, age, s.327.

yargısal niteliğini göz önünde bulundurarak, bu kararların siyasi saiklerden mümkün olduğu kadar az etkilenmesini istemiştir⁴¹.

Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin izlenecek usul, ayrıntılarıyla Meclis İttüzüğünün 9. kısmının 131 vd. maddelerinde düzenlenmiştir. İttüzüğün 131. maddesinde bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki istemlerin Meclis Başkanlığına yöneltileceği öngörülmele birlikte, istemde bulunacakların kimler olduğu ne Anayasa ne de İttüzükte düzenlenmiştir. Ancak işin niteliği gereği uygulamada bu istemler savcılıklar veya mahkemeler tarafından Adalet Bakanlığına iletilmekte; Bakanlık da durumu gerekçeli bir tezkereyle Başbakanlık aracılığıyla Meclis Başkanlığına bildirmektedir⁴².

Meclis Başkanlığı konuyu Anayasa ve Adalet Komisyonu üyelerinden kurulu Karma Komisyona havale eder (İtt.m.131/1). Karma Komisyon Başkanı, dokunulmazlık dosyalarını incelemek üzere ad çekme suretiyle beş üyeli bir hazırlık komisyonu oluşturur⁴³. Hazırlık komisyonu kendine gizli oyla bir başkan ve sözcülük görevini de yapacak bir katip seçer. Bu komisyon bütün kağıtları inceleyip gerekirse dokunulmazlığı kaldırılmak istenen milletvekilini dinler; tanık dinleyemez (İtt.m.132/1-3). İttüzüğün bu düzenlemesi, hazırlık komisyonunun dosya üzerinden inceleme yapması ve işin esasına girememesi anlamına gelmektedir. Komisyon, bunu yaparken suçun işlenip işlenmediğini ve bu konudaki delilleri tartışamayacaktır. Aksi halde yargılama yapılmaksızın bir mahkumiyet hükmü verilmiş olur ki, bu da kanun önünde eşitlik ve adil yargılanma hakkı gibi savunma esaslarına ilişkin ilkelere aykırılık teşkil eder⁴⁴. Hazırlık komisyonu göreve başlamasından itibaren en geç bir ayda görevini tamamlayarak bir rapor hazırlayıp bunu Karma Komisyona sunmak zorundadır. Bu rapor Karma Komisyonda görüşülerek bir ayda sonuçlandırılır (İtt.m.132/4,5).

41 Özbudun, age, s.280; Gözler, age, s.327, Turhan, agm, s.901.

42 Bilir, age, s.116.

43 Hazırlık komisyonunun ad çekme suretiyle oluşturulmasındaki amaç, yasama dokunulmazlığının kaldırılması işinin siyasi değil, yargısal bir iş olması, bu sebeple de komisyonların siyasi düşüncelerden uzak çalışmasını sağlamaktır (Gözler, age, s.327). Ancak Turhan ad çekme usulüyle hazırlık komisyonunun oluşturulmasını Anayasaya aykırılık gerekçesiyle eleştirmektedir. Turhan'a göre "Anayasa... İttüzük hükümlerinin siyasi parti gruplarının Meclisin bütün faaliyetlerine kuvvetleri oranında katılmalarını sağlayacak biçimde düzenlenmesini kurala bağlamaktadır. Bu nedenle, Millet Meclisi İttüzüğüne eski Dahili Nizamnameden alınan hazırlık komisyonunun oluşumunu düzenleyen 132. madde hükmü Anayasa ile uyumlu değildir." (Turhan, agm, s.900).

44 Aynı yönde, bkz., Dönmezer/Erman, age, 276.

Karma Komisyon, hazırlık komisyonunun raporunu ve eklerini görüşerek dokunulmazlığın kaldırılmasına veya kovuşturmanın milletvekilliği veya bakanlık sıfatının sona ermesine kadar ertelenmesine karar verir (İçt.m.133/1,2).

Karma Komisyonun raporu, kovuşturmanın ertelenmesi yönünde ise Genel Kurulda sadece okunur. On gün zarfında bu rapora yazılı olarak itiraz edilmezse rapor kesinleşir (İçt.m.133/3).

Rapor dokunulmazlığın kaldırılması yönünde ise veya 3. fıkra gereğince erteleme kararına itiraz edilmişse Genel Kurulda görüşülür (İçt.m.133/4). İçtüzüğün 52. maddesinin 1. fıkrasına göre Genel Kurula sevk edilen bir komisyon raporu veya herhangi bir metin, aksine karar alınmadıkça dağıtım tarihinden itibaren kırksekiz saat geçmedikçe görüşülemez. Ancak maddenin 2. fıkrasına göre, bu süre geçmeden de gündeme alınması, gündemdeki kanun tasarı ve teklifleri ile komisyonlardan gelen diğer işlerden birine öncelik verilerek bu kısmın ilk sırasına geçirilmesi, Hükümet veya esas komisyon tarafından gerekçeli olarak Genel Kuruldan istenebilir. Bu takdirde, Genel Kurul, işaret oyuyla karar verir⁴⁵.

Genel Kurul ne hazırlık ne de Karma Komisyonun raporlarıyla bağlıdır. Genel Kurul görüşme sonucu ya kovuşturmanın ertelenmesine ya da yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verir. Kovuşturma ertelenmesine karar verilmiş ve bu karar Genel Kurulca kaldırılmamış ise, dönem yenilenmiş olsa bile milletvekili sıfatı devam ettiği sürece ilgili milletvekili hakkında kovuşturma yapılamaz (İçt.m.133/son).

134. maddenin 1-3. maddelerinde milletvekilinin savunma hakkı düzenlenmiştir. Buna göre, dokunulmazlığının kaldırılması istenen milletvekili isterse, hazırlık komisyonunda, Karma Komisyonunda ve Genel Kurulda kendini savunur veya başka bir milletvekiline savundurur. Savunma için çağrıda bulunan milletvekili davete uymazsa, evrak üzerinde karar verilir. Son söz her halde savunmanındır.

İçtüzüğün 134. maddesine göre, dokunulmazlığın kaldırılmasını üyenin bizzat istemesi yeterli değildir. Bunun nedeni yasama dokunulmazlığının da sorumsuzluk gibi "kamu düzeninden" olmasıdır. Yukarıda belirtildiği üzere dokunulmazlık, milletvekillere kişisel olarak tanınmış bir imtiyaz değil, kamu yararı amacıyla kabul edilmiş bir kurumdur. Bu sebeple

⁴⁵ Anayasa Mahkemesi de yasama dokunulmazlığına ilişkin bir kararında dokunulmazlık dosyasının Genel Kurulda kırksekiz saat geçmeden öncelik ve ivedilikle görüşülerek karara bağlanmasının Anayasa, yasa ve İçtüzük hükümlerine aykırılık teşkil etmeyeceğini belirtmiştir (E. 1997/72, K. 1997/74, Kt. 31.12.1997, AYMKD, S. 34, C. 1, s.216-217.).

dokunulmazlığının kaldırılmasını üye istemiş olsa dahi, Meclis eğer bunda bir kamu yararı görmez ise, kovuşturmanın milletvekilliği sıfatının sona ermesine kadar ertelenmesine karar verebilir. Aynı şekilde bir ceza kovuşturması sırasında, milletvekili dokunulmazlığını defî olarak ileri sürmese bile, mahkemenin bunu re'sen dikkate alması gerekir⁴⁶.

b) Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Yargısal Denetimi

Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir milletvekilinin yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararı niteliği itibariyle bir parlamento kararıdır. Kural olarak parlamento kararları, yargı denetimine tabi olmamakla birlikte, Anayasa istisnai olarak bazı parlamento kararlarını Anayasa Mahkemesinin denetimi kapsamına almıştır. Bu istisnalardan biri yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararıdır. Konu Anayasanın 85. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir: "*Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına... karar verilmiş olması hallerinde, Meclis Genel Kurulu kararının alındığı tarihten başlayarak yedi gün içerisinde ilgili milletvekili veya bir diğer milletvekili, kararın Anayasaya, kanuna veya İçtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içerisinde kesin karara bağlar.*"

Anayasa Mahkemesi dokunulmazlığın kaldırılması kararlarını hem şekil hem de esas bakımından denetler. Şekil bakımından denetimde Anayasanın 148. maddesinin 2. fıkrasındaki kanunların şekil bakımından denetlenmesine ilişkin öngörülmüş olan ilkelerin burada da uygulanması gerekir. Buna göre Anayasa Mahkemesi şekil bakımından yapacağı bir denetimde *son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığını* inceleyecektir. Bu aşamadan önceki, mesela karma komisyonun içtüzük hükümlerine uygun bir şekilde kurulup kurulmadığı, gibi şekil bozukluklarının, yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararının iptali sonucunu doğurmaması gerekir⁴⁷.

Esas bakımından yapılacak denetime gelince, Anayasada yasama dokunulmazlığının kaldırılmasında uyulması gereken ilkeler hakkında bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak yukarıda belirtildiği üzere yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerini keyfi ve asılsız ceza kovuşturmalarına karşı korumak ve bu şekilde de tam bir serbestiyet içerisinde Meclis

⁴⁶ Özbudun, age, s.280-281; Teziç, age, s. 381; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.235; Gözler, age, s.328.

⁴⁷ Dönmezer/Erman, age, 279-280. Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası döneminde vermiş olduğu bir kararında, Karma Komisyonun içtüzük hükümlerine aykırı bir şekilde kurulmasını, dokunulmazlığın kaldırılması kararının iptali için yeterli bir sebep sayarak kararın iptal etmiştir. (E.1967/22, K.1967/22, Kt.2.8.1967, AYMKD, S.5, s.135 vd.)

çalışmalarına katılmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla Meclisin dokunulmazlığı kaldırma kararlarının esasa yönelik olarak bu amaç açısından incelenmesi gerekmektedir. Nitekim Anayasa Mahkemesi de bu doğrultuda yerleşik bir içtihat ortaya koymuştur. Mahkemeye göre, “Anayasa’nın 85. maddesinde, dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin kararın Anayasa’ya, Yasa’ya ve İttü-züğe uygunluğunun denetlenmesi öngörülmüş, 2. maddesinde ise, Türkiye Cumhuriyeti’nin bir hukuk devleti olduğu kurala bağlanmıştır. Bu kural uyarınca, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin kararların denetiminde, hukuk devletinden beklenen nesnel (objektif) ölçülerin esas alınması gerekir. Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararının iptaline ilişkin istemin, suçlamanın ciddiliği, siyasi amaçlara dayanmaması, üyenin şeref ve haysiyetinin korunması, yönlerinden incelenmesi gerekir⁴⁸.”

Anayasa Mahkemesinin bu ve bunun gibi kararları göz önünde bulundurulduğunda, yasama dokunulmazlığı kararlarının yargısal denetiminde şu kriterleri dikkate aldığı görülmektedir⁴⁹:

- İsnadın ciddiliği
- Siyasi amaçlara dayanmaması
- Kovuşturma konusu eylemin kamuoyundaki etkisi
- Milletvekilinin şeref ve haysiyetinin korunması

Mahkeme isnadın ciddiliği ile milletvekilinin şeref ve haysiyetinin korunması arasında yakın bir ilişki görmektedir. Buna göre, “Dokunulmazlık, yasama organı üyelerini, görevlerini tam olarak yerine getirmelerini engelleyecek gereksiz suçlamalardan korumak amacına yöneliktir. Ancak yöneltilen suçlamanın ciddi olması halinde yargılanma yolunun açılması, kamu yararı ve milletvekilinin şeref ve onurunun korunması bakımından zorunlu bulunmaktadır”⁵⁰. Mahkemenin bu açıklamasından şu sonuç çıkartılabilir: Ciddi bir isnat olmaksızın bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması, aynı zamanda o milletvekilinin şeref ve onurunu da zedeler.

Bir isnadın ciddi olup olmadığı nasıl değerlendirilecektir? Sorusunu Mahkeme şu şekilde cevaplandırmaktadır: “İsnadın ciddi olup olmadığı konusunda isabetli bir sonuca varmak için isnadın dayanaklarına kadar inme zorunluluğu vardır; bu da tabiatıyla delillerin elden geçirilmesini gerektire-

48 E. 1998/38, K. 1998/50, Kt. 31.7.1998, AYMKD, S. 35, C. 1, s.238. Aynı yöndeki kararlar için bkz., E. 1997/73, K. 1997/73, Kt. 30.12.1997, AYMKD, S. 34, C. 1, s.187; E. 1997/72, K. 1997/74, Kt. 31.12.1997, AYMKD, S. 34, C. 1, s.227.

49 Bilir, age, s.117; Turhan, agm, s.899.

50 E. 1997/73, K. 1997/73, Kt. 30.12.1997, AYMKD, S. 34, C. 1, s.187; Aynı yönde bkz., E. 1997/72, K. 1997/74, Kt. 31.12.1997, AYMKD, S. 34, C. 1, s.227.

cektir. Ancak böyle bir tutumun delillerin değerlendirilmesi ile karıştırılmaması yerinde olur. Delillerin değerlendirilmesi, hükme yönelen bir tartma, ölçme eylemidir; suçun sübut bulup bulmadığını araştırmak görevli yargı yerlerine özgüdür. Anayasa Mahkemesinin burada yapacağı ise sübut yönünden değil ancak isnadın ve yalnızca bu yönde aydınlanacak kadar delillerin üzerinde durmaktır"⁵¹.

Mahkeme aynı kararında kamu davası açılması için gerekli isnadın ciddiliği derecesi ile yasama dokunulmazlığının kaldırılmasındaki isnadın ciddiliği derecelerinin birbirinden farklı olduğunu da belirlemektedir. Mahkemeye göre, "bir isnat, hazırlık soruşturması yapılmasını hatta kamu davasının açılmasını gerekli kılacak ciddilikte görülebilir. Ancak bu ciddilik derecesi bir yasama dokunulmazlığının kaldırılması için yeterli olmayabilir. Çünkü bir hukuk devletinde yasama dokunulmazlığına Anayasa'da yer verilmeyle güdülen erek, dokunulmazlığın kaldırılmasında işin çok hassas ve ince ölçüklere vurulmasını gerektirir. Tersine bir görüş ve uygulama yasama dokunulmazlığını bir güvence olmaktan çıkarır, bir süs ve göstermelik durumuna getirir ki, bunun da Anayasa ilkeleri ile bağdaştırılmasına olanak yoktur"⁵².

Mahkeme, yasama dokunulmazlığının siyasi amaçlarla kaldırılıp kaldırılmadığını değerlendirirken dokunulmazlığın kaldırılması isteminden karara kadar olan süreç içindeki davranışları, dokunulmazlığa karar veren çoğunluğun tutumunu, komisyon ve Genel Kuruldaki konuşmaları, dokunulmazlığın kaldırılmasına yol açan suçlamanın niteliği ve ciddiliği yönünden ileri sürülen gerekçeleri ve bunların doğruluğu yönünde ortaya konulan kanıtları ele alarak incelemektedir⁵³.

c) Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılmasının Sonuçları

Öncelikle belirtmek gerekir ki, yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararı, milletvekilliği sıfatının da sona ermesi sonucunu doğurmaz. Dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili yasama faaliyetlerine devam edebilir⁵⁴. Sadece dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili cezai kovuşturmalardan açısından artık diğer vatandaşlarla aynı statüdedir ve milletvekili hakkında Anayasanın 83. maddesi tarafından yasaklanan kovuşturma işlemleri dahil

⁵¹ E. 1971/41, K. 1971/67, Kt. 17-19.8.1971, AYMKD, S. 11, s.73. Aynı yöndeki karar için bkz., E. 1968/69-79, K. 1969/1, Kt. 2.1.1969, AYMKD, S. 7, s.138.

⁵² E. 1971/41, K. 1971/67, Kt. 17-19.8.1971, AYMKD, S. 11, s.73.

⁵³ E. 1997/73, K. 1997/73, Kt. 30.12.1997, AYMKD, S. 34, C. 1, s.189; E. 1997/72, K. 1997/74, Kt. 31.12.1997, AYMKD, S. 34, C. 1, s.229.

⁵⁴ Teziç, age, s. 381; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.234; Gözler, age, s.328-329, Atar, age, 226.

yargılamaya ilişkin her türlü işlem yapılabilir. Yani milletvekili artık tutulabilir, sorguya çekilebilir, tutuklanabilir ve yargılanabilir.

Ancak yasama dokunulmazlığı yalnızca dokunulmazlığın kaldırılması kararında belirtilen fiiller için ortadan kalkmış olur⁵⁵. Milletvekillinin dokunulmazlığının kaldırılması kararında yer verilmemiş olan ve dokunulmazlığının kaldırılmasından önce veya sonra gerçekleştirmiş olduğu diğer fiillerinden dolayı yasama dokunulmazlığı devam eder. Milletvekilinin bu fiillerinden dolayı hakkında Anayasa tarafından yasaklanan yargılama işlemlerinin yapılabilmesi için bunlar için ayrıca dokunulmazlığının kaldırılması gerekir. Fakat gerek savcı gerekse yargılamayı yapacak olan mahkeme sadece fiil ile bağlı olup, fiilin nitelendirilmesi ile bağlı değildir. Fiiller aynı olduğu sürece, bu fiillere dayanarak yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararında bahsedilmeyen bir suçtan dolayı da yargılama yapılabilir. Bu nitelendirme için Meclisten ayrıca izin almaya gerek yoktur. Kısaca milletvekili başka bir fiilden dolayı kovuşturulamamakla birlikte, fiilin nitelendirilme şekli değişebilir⁵⁶.

Yasama dokunulmazlığı kaldırılan bir milletvekili, hakkında yapılan yargılama sonucu kesin hüküm giyerse karşımıza iki ihtimal çıkmaktadır. Milletvekilinin kesin hüküm giymiş olduğu suç, Anayasanın 76. maddesinde belirtilmiş olan milletvekili seçilmeye engel suçlardan biri ise bu durumda milletvekilinin üyelik sıfatı, kesin mahkeme kararının Meclis Genel Kuruluna bildirilmesiyle düşer ve hükmün infazına başlanılır⁵⁷. Diğer hallerde ise cezanın infazı üyelik sıfatının sona ermesine bırakılır. Gerçi "*milletvekilliğinin kesin hüküm giyme... halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle olur.*" şeklindeki Anayasanın 84/2. maddesindeki düzenlemeden ayırım gözetilmeksizin sanki bütün kesin hüküm giyme hallerinde milletvekilinin üyeliğinin düşeceği anlamı çıkartılabilmekte ise de bunu milletvekili seçilmeye engel olan suçlardan kesin hü-

⁵⁵ Teziç, age, s. 381; Dönmezer/Erman, age, 277; Kıratlı, age, s.123; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.235; Gözler, age, s.329.

⁵⁶ Dönmezer/Erman, age, 277; Kıratlı, age, s.123-124; Teziç, age, s. 381.

⁵⁷ Milletvekili seçilme yeterliliğini düzenleyen 76. maddede milletvekili seçilmeye engel suçlar şu şekilde sayılmıştır: "...*taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, Devlet sırlarını açığa vurma, ideolojik veya anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler.*"

küm giyme şeklinde anlamak işin mantığına daha uygundur⁵⁸. Nitekim İçtüzüğün 135 ve 136. madde düzenlemelerinde bu durum açıkça öngörülmüştür. 136. madde düzenlemesi şu şekildedir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğine seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin hüküm giyen veya kısıtlanan milletvekili hakkındaki kesinleşmiş mahkeme kararının Genel Kurulun bilgisine sunulmasıyla üyelik sıfatı sona erer.”

Yasama dokunulmazlığı kaldırıldıktan sonra hakkında kovuşturmaya başlanılmış olan bir milletvekili, yasama döneminin sona ermesi sonucu yapılan seçimlerde tekrar milletvekili seçilecek olursa, hakkında kovuşturmaya devam edilebilmesi için Meclisin dokunulmazlığını yeniden kaldırması gerekmektedir. 1924 Anayasası döneminde Anayasada açık bir düzenleme bulunmaması nedeniyle bir olay üzerine tartışmalara neden olan bu durum, 1961 Anayasasının 79/4. maddesi ve 1982 Anayasasının 83/4. maddelerindeki açık düzenlemelerle açık bir şekilde çözüme kavuşturulmuştur⁵⁹. 83. maddenin 4. fıkrasının düzenlemesine göre: “Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağlıdır”.

D) Yasama Dokunulmazlığının Niteliği

Yasama dokunulmazlığı sorumsuzluğun aksine milletvekillerine nisbi bir koruma sağlamaktadır. Dokunulmazlığın nispi oluşu kendini üç noktada gösterir:

Dokunulmazlık, sorumsuzluktan farklı olarak sürekli değil geçicidir; milletvekiline, milletvekilliği sıfatını taşıdığı sürece koruma sağlar. Ancak bizdekinin aksine Fransa gibi bazı ülkelerde⁶⁰ yasama dokunulmazlığı milletvekillerine milletvekilliği süresince kesintili bir koruma sağlamaktadır. Milletvekilleri toplantı dönemlerinin dışında, meclisin tatilde olduğu dönemlerde yasama dokunulmazlığının korumasından yararlanamamaktadırlar⁶¹.

Yasama dokunulmazlığı milletvekillerini yalnızca cezai kovuşturmalara karşı korur, haklarında hukuk davaları açılmasına engel olmaz. Çünkü hukuk davaları milletvekillerinin yasama fonksiyonlarını yerine getirmelerine engel

58 Onar, Erdal, 1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi, Anayasa Yargısı, Cilt 14, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 1997, s.413; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.236; Gözler, age, s.302,329; Atar, age, s.226.

59 Tartışmalar için bkz., Kıratlı, age, s.125 vd.

60 Bu ülkeler için bkz., Gözler, agm, (www.anayasa.gen.tr/dokunulmazlik.htm; 10.06.2004).

61 Teziç, age, s.382-383; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.233.

olmaz. Ayrıca cezai kovuşturmalar bakımından ağır cezalı suçüstü hali ve 14. madde kapsamındaki suçlar ile ilgili olarak istisnaları vardır.

Sorumsuzluğun aksine yasama dokunulmazlığı kaldırılabilir. Açıklandığı üzere dokunulmazlığı kaldırılan milletvekili herhangi bir vatandaş gibi sorgulanıp yargılanabilir ve gerekirse hapsedilebilir.

IV- SONUÇ YERİNE: Yasama Dokunulmazlığı Kaldırılmalı mı, Daraltılmalı mı?

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere yasama dokunulmazlığı Anayasada oldukça geniş kapsamlı olarak düzenlenmiştir. Ancak bu dokunulmazlık kurumunun tamamen ortadan kaldırılması gerektiği anlamına gelmemektedir. Belirtildiği gibi yasama dokunulmazlığının amacı, milletvekillerini imtiyazlı bir sınıf haline getirmek değil, onları, özellikle de muhalefet milletvekillerini, gerek iktidar gerekse haksız ve hukuka aykırı menfaatleri milletvekilleri tarafından eleştirilerek ortaya konulan kişiler ve kurumlar tarafından harekete geçirilecek keyfi ve asılsız ceza kovuşturmalarına karşı korumaktır. Bu nedenle milletvekilleri mutlak surette korunmalıdır. Ancak bu yapılırken korumanın amaç ve sınırları aşarak insanların adalet duygularını rahatsız edecek dereceye vardırılmamalı, kişiler açısından imtiyaz haline getirilmemelidir. Aksi halde bu durumdan kamuoyu rahatsız olabilir ve demokrasilerin en önemli kurumu olan yasama meclisleri zarar görebilir. Nitekim son zamanlarda kamu oyununda Anayasadaki dokunulmazlığa ilişkin düzenlemelerin geniş kapsamlı olduğu, milletvekillerinin dokunulmaz, imtiyazlı bir sınıf olduğu ve suç işleyen kişilerin cezalandırılmaktan kurtulmak amacıyla milletvekili seçilerek dokunulmazlık zırhının arkasına sığındığı yönünde bir kanaat ortaya çıkmıştır. Bu durum, milletvekilliğinin, dolayısıyla da yasama organının itibarını zedeler bir hal arz etmektedir. Bu sebeplerle Anayasanın yasama dokunulmazlığını düzenleyen hükümlerinde acilen bir değişiklik yapılması ve dokunulmazlık kurumunun amacını gerçekleştirecek sınırlara çekilerek daraltılması gerekmektedir.

Kanaatimizce bu konuda aşağıdaki değişiklik tekliflerinden biri veya bir kaç tercih edilerek dokunulmazlık kurumunun kapsamı daraltılabilir⁶²:

1- Anayasada yasama dokunulmazlığının, yasama dönemi boyunca kesintisiz olarak devam edeceği kabul edilmiştir. Bunun yerine Fransa gibi

⁶² Yasama dokunulmazlığının kapsamının daraltılması konusu eskiden beri tartışılan bir konudur. Bu konudaki çeşitli değişiklik teklifleri için bkz., Teziç, age, s. 383; Tanör/Yüzbaşıoğlu, age, s.233; Başgil, age, s.254 vd.; Turhan, agm, s.902 vd.; Bilir, age, 118.

ülkelerde benimsendiği gibi, dokunulmazlığın, Meclisin toplantı dönemlerinde söz konusu olacağı kabul edilebilir. Bu durumda Meclisin tatilde olduğu dönemlerde, milletvekilleri dokunulmazlıktan yararlanamayacaktır. Bu, dokunulmazlık kurumunun mantığına uygun bir haldir. Yukarıda belirtildiği üzere dokunulmazlığın temel gayesi, milletvekillerini, keyfi veya asılsız iddialarla yasama görevlerini yerine getirmelerini engelleyecek kovuşturmalar karşısında korumaktır. Meclisin tatil olduğu dönemlerde yasama faaliyetlerinde bulunmayan bir milletvekilinin dokunulmazlığının bulunmasında öncelikli bir kamu yararı söz konusu değildir.

2- 83. maddenin 2. fıkrası ceza kovuşturmasına engel olmayacak, ancak milletvekilinin yasama faaliyetlerine katılımı sağlanacak bir şekilde değiştirilebilir. Bunun için, hürriyeti sınırlayan *yakalanma, tutulma, göz altına alınma, tutuklanma* gibi halleri kapsayan ifadeler muhafaza edilmek kaydıyla, fıkradan, "*sorguya çekilemez ve yargılanamaz*" ifadeleri çıkarılabilir. Ayrıca fıkraya milletvekilinin *duruşmalara katılmak istememesi halinde avukatı aracılığıyla temsil olunacağına* ilişkin bir ifade de eklenebilir. Böylece hem milletvekilinin yasama faaliyetlerine katılımının keyfi ve asılsız olarak engellenmesi önlenebilir hem de milletvekiline isnat edilen suçların gerçek olup olmadığı yargılama neticesinde ortaya çıkar. Milletvekili yargılama neticesinde suçlu bulunursa ve işlemiş olduğu suç, 84. madde kapsamındaki bir suç ise milletvekilinin milletvekilliği de düşmüş olur. Bu şekilde kamu vicdanı rahatsız edilmemiş olur.

3- Anayasa, iki grup suçu dokunulmazlığın istisnası olarak düzenlemiştir. Bunlar, ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ile seçimden önce soruşturulmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesindeki durumlardır. Ağır cezayı gerektiren suçüstü halinin dokunulmazlığın istisnası olarak düzenlenmesinin sebebi, suçun ağırlığıyla birlikte, isnadın ciddiyeti, yani keyfi ve asılsız olmadığı konusunda kuvvetli bir karinenin varlığıdır. Bütün hukuk sistemlerinde bu istisna kabul görmüştür. Ancak 14. maddedeki suçların dokunulmazlığın istisnası olarak düzenlenmesi dokunulmazlık kurumunun niteliği ile bağdaşmamaktadır. Çünkü isnat olunan suçun ağırlığı, mutlak olarak isnadın ciddi olduğu anlamına gelmez. Bu sebeple fıkradaki kötüye kullanmaya çok uygun olan bu istisnanın maddeden çıkarılmasında yarar vardır.

4- 83. maddenin seçimden önce veya sonra verilmiş olan bir ceza hükmünün uygulanmasını milletvekilliği sıfatının sona ermesine erteleyen 3. fıkrası tamamen ortadan kaldırılmalıdır. Çünkü cezanın infazının ertelenmesi milletvekili için açık bir imtiyazdır. Hiçbir hukuk mantığı belirli sıfatlarından dolayı suçluların korunmasını haklı çıkartamaz. Ayrıca hukuk düşünce-sinin en temel ilkelerinden biri "*gecikmiş adaletin adalet olmadığı ilke-*

si"dir. Duruma göre beş yıl, on yıl veya daha fazla ertelenebilecek olan bir cezanın ceza hukukunun amaç ve ilkeleriyle bağdaşmayacağı açıktır.